

Література

1. Недодатко Н.Г. Формування науково-дослідницьких умінь у старшокласників: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.09 / Н.Г. Недодатко. - Харків, 2000. - 21с.
2. Шипилова Т.Н. Формирование исследовательских умений и навыков у будущих учителей технологии: Автореф. дисс... канд. пед. наук: 13.00.08/Т.Н. Шипилова.- Липецк, 2001. - 24с.
3. Литовченко В.Н. Формирование исследовательских умений студентов педагогических специальностей университета средствами НИР: ретореф. дисс... канд. пед. наук: 13.00.01 / В.Н. Литовченко - Минск, 1990,-19с.

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОГО ДОСВІДУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЦІ ХХ СТОЛІТТЯ

Шмалей С.В. (Херсон)

Становлення інноваційно-педагогічної сфери в освіті України відбувалося на тлі "піднесення національно-культурного руху, утвердження національної системи освіти й виховання, внесення національного компонента в структуру педагогічної науки" (О. Сухомлинська) і охоплювало період 1905-1920 роки. Для української школи це був час формування національної освітньої парадигми, джерельною основою якої стали традиції української етнопедagogіки та реформаторські ідеї зарубіжної школи [9].

Це обґрунтування стало часом відліку періодизації інноваційного досвіду у вітчизняній педагогіці ХХ століття і дозволило визначити етап становлення як *перший період* інноваційного розвитку шкільної освіти.

Нові зміни були особливо помітними у характері функціонування ліцеїв та гімназій, які намагалися окреслити перспективи свого розвитку через конкретні заходи: пошуки ефективних підходів до розробки навчальних планів, визначення структури і режиму діяльності навчального закладу, впровадження нових підходів у змісті та методах навчання тощо.

Так, аналіз літературних джерел щодо діяльності Києво-Фундуклеївської жіночої гімназії у період 1860-1910 рр. свідчить про те, що основними педагогічними проблемами того часу стають питання перегляду методики викладання іноземних мов та необхідність використання, так званого, "материнського методу"; введення (у вигляді експерименту) уроків декламації. Впровадження останнього отримало значний резонанс, оскільки вважалося недоречним виховання інтересу у молодих дівчат до театральних вистав. Тому остаточне рішення було прийнято на користь впровадження уроків виразного художнього читання, а не сценічної декламації. При цьому вилучалося все театральне, що здатне було збуджувати у гімназисток потяг до сцени.

Для першого періоду становлення інноваційно-педагогічної сфери в системі шкільної освіти України характерним був активний інтерес педагогічної практики та практики управління до проектної форми роботи. Перші проекти передбачали реалізацію ідеї створення дворічного педагогічного класу та класів комерційних знань при Києво-Фундуклеївській жіночій гімназії. Основна мета цих експериментальних класів полягала у забезпеченні дівчат теоретичними і практичними знаннями для подальшої роботи в державних, громадських або приватних комерційних установах [4].

У цей час розвиток шкільної освіти супроводжується аналізом діяльності зарубіжних педагогів-реформаторів. Так, С. Русова у роботі "Ідейні підвалини школи" (1913 р.) підкреслює, що "по всьому світу різні народи перейняли бажанням утворити свою найкращу, найрозумніше поставлену школу. Видатні педагоги виголошують нові гасла, будують нові системи виховання, нові методи навчання. Кожен ставить в голову своєї праці ту або другу мету, ідею, і в кожній нації, в кожному краю ця загальна педагогічна робота пройня-

та тим або іншим національним кольором, що відрізняє "нову школу" в Германії від "нової школи" Англії й Франції. Не може добра, раціонально збудована школа йти в-ростіч з життям того краю, де вона існує, не відповідати на пекучі вимоги люду. Тим то вона стає неминуче національною, які-б загальні підвалини їй не ставилися б [8].

У пошуках української "нової школи", заснованої на засадах національного буття, запропонував свою концепцію Я. Чепіга (Зеленкевич). Основні принципи формування такої школи педагог виклав у роботі "Грунтовні принципи нормальної школи" (1911 р.), де підкреслив, що школа повинна бути народною, національною, природничою, вільною, реалістичною, тобто бути "частиною народного організму".

Досліджуючи творчість Я. Чепіги, Л. Березівська звертає увагу на роль вченого у становленні вітчизняної педології, основним завданням якої стало "вивчення духовної й фізичної природи дитини з усіх боків, необхідність збору і систематизації всього, що торкається життя її, найти закони, котрим підлягає її організм і на них вже науково утворити педагогіку".

У світлі європейських тенденцій Я. Чепіга обґрунтовує ідею "трудова вільної школи" як "школи радості, свободи й творчості", започаткованої на засадах соціально-етичної справедливості. "Діти в праці й в рухові завше веселі й радісні: це їх стихія, це чарівне коло інстинктовних потягів, які вона унаслідувала від попередніх поколінь людськості", - підкреслює педагог".

Другий етап розвитку інноваційно-педагогічної сфери формувалася у період 1920-33 рр. і був характерний, за визначенням О. Сухомлинської, початком "панування формаційно-партійного дискурсу та радянської ідеології". Відтак, організація національної школи відбувалася у контексті "прищеплення національних цінностей разом з класовими цінностями й комуністичною ідеологією, з яких була вилучена етнопедагогічна складова". Основні принципи побудови освіти знаходились у площині її професіоналізації, соціального захисту дитинства; розробки національного змісту навчання і виховання (викладання рідною мовою, включаючи й мови національних меншин, українознавчі курси (комплекси): краєзнавство, історія України, українська мова і література, географія України).

Інноваційні пошуки 20-30 років розгорталися на основі експериментальної педагогіки у напрямку створення рефлексології та педології (О. Залужний, В. Протопопов, І. Соколянський); концепції естетизації особистості (Я. Мамонтов); індивідуалістичної педагогіки (О. Музиченко); прагматичної педагогіки (Б. Манжос); вільного трудового виховання в контексті педології (Я. Чепіга); національного виховання (В. Дурдуківський).

Нового осмислення набувають ідеї зарубіжної експериментальної педагогіки, формуючи нові напрями, системи, концепції української школи. Одним із представників цього періоду є В. Дурдуківський, новаторська діяльність якого полягала у збагаченні національної школи новими формами і методами роботи. Насамперед, йдеться про організацію дитячого шкільного самоврядування, безсумнівне значення якого полягає в тому, що воно "об'єднує всіх дітей школи, робить їх рівноправними її громадянами; споріднює дітей і педагогів, утворює з них дружню сім'ю, товариську громаду; привчає дітей цікавитися громадськими справами, жити широкими громадськими інтересами; воно при звичає дітей до громадського, вільного життя за власними законами і конституціями; дає змогу дітям виявити свою самодіяльність і творчість у соціальній сфері, виховує дітей соціальне, витворює ту інтимну, рідну шкільну атмосферу, яка є найпотрібніший і найкорисніший засіб для кожної широко педагогічної праці" [6,7].

В. Дурдуківський звернув увагу на роль громадськості у шкільному житті і підкреслив необхідність залучення широких кіл громадськості, насамперед батьків до проблем виховання школярів через активну участь у шкільних заходах. Наполягаючи на реалізації цієї ідеї, педагог підкреслював, що "кожна важлива зміна чи форма в житті школи може перетворитися у життя тільки за згодою і порозумінням усіх трьох складових частин усякої нормальної школи: дітей, учителів і громадянства. Такий метод роботи дасть змогу

школі швидше, легше й корисніше провадити свою працю, бо дитина буде під повійним, об'єднаним впливом учителів й своїх родин, бо тоді не буде того надзвичайного шкідливого з педагогічного боку розбрату між учителями й батьками, який нищить педагогічну справу, ставить в прикре становище й батьків, так і вчителів, підриває віру в дітей або до вчителів, або до батьків, що в рівній мірі не бажано, - бо тоді, нарешті, школа зможе виконувати ту велику місію, яку покладено на неї: бути джерелом здорових педагогічних думок не за для себе лише, але й для всього громадянства, що її оточує".

Вивчаючи проблеми розгортання інноваційних процесів в Україні впродовж ХХ століття, О. Попова робить висновок про те, що у період 20-30 років особлива роль у підтримці та впровадженні нововведень належала установам Головоцвику, які, насамперед, здійснювали систематичне і планомірне спостереження за соціальним вихованням школярів; збирали й систематизували відповідні педагогічні матеріали; пропагували ідеї соціального виховання; здійснювали консультації з актуальних освітніх проблем, досліджуваних науково-педагогічним комітетом [3].

Перегляд теоретико-методологічних засад педагогіки, що відбувався на початку 30-х років у, так званих, "дискусіях", призвів до згортання інноваційних пошуків. Однак, новаторські ідеї цього періоду знайшли своє продовження в умовах відродження державності України.

Період вітчизняної освіти 1930-50 рр. О. Сухомлинська класифікує як "російсько-радянський", де соціалізм було визнано панівною парадигмою педагогічного дискурсу. Ці погляди підтверджуються й іншими дослідженнями (І. Богданова, О. Попова та ін.), в яких підкреслюється роль ідеологічних принципів, партійних постанов, що загалом призводило до уніфікації.

Під впливом ідеології соціалізму формується педагогічна система А. Макаренка, основними ідеями якої стало: формування радянської людини - комуніста в умовах соціалістичного середовища; колективістське виховання; свідомо дисципліна. Основою практично-пошукової діяльності Макаренка педагога українські вчені С. Сисоєва та І. Соколова називають формування особистісних якостей вихованців. "Суспільна значущість кожного окремого індивіда у структурі цілісної людської спільності визначається насамперед тим, наскільки він здатний плідно долучитися до суспільно-політичного й соціально-економічного життя та як він підготовлений своїм соціумом до цього процесу", - підкреслюють дослідники [8].

Третій етап розвитку інноваційних процесів в освіті України (1958-1985 рр.) в педагогіці пов'язують з "хрущовською відлигою", яка викликала демократичне "потепління" в радянському суспільстві. Підкреслюється, що розвиток новаторських пошуків відбувався "в межах пануючого радянського дискурсу, розсовуючи й пом'якшуючи його рамки".

Особлива роль в інноваційній спадщині української освіти не лише для означеного періоду, а й для подальших практичних пошуків та наукових обґрунтувань належить творчості В. Сухомлинського. Видатний український педагог одним із перших проголосив і практично утверджував "гуманізм на соціальному, державному рівнях як принцип існування взаємин між суспільним і особистим, як сутність педагогіки, її принцип, як мету формування взаємин, як базисний компонент змісту формування стосунків, яким мають бути пронизані навчальні плани, програми, підручники й інші засоби навчання, як якість способів виховання".

Важливим аспектом новаторської спадщини В. Сухомлинського стала самобутня система виховання, об'єктивну закономірність якої педагог обґрунтував як гармонію національного та загальнолюдського. Формування у школярів цих якостей здійснювалося на "уроках совісті, доброти, милосердя, обов'язку та духовності, у планах самовиховання, на годинах творчої праці та самовираження" [10].

Обґрунтовуючи ідеї сухомлиністики у своєму виступі на Міжнародній конференції, присвяченій 85-річчю від дня народження В. Сухомлинського (2003 р.), академік О. Савченко підкреслила ті положення, які повинні стати основою інноваційного розвитку сучасної української освіти, насамперед,

необхідність піднесення людини як найвищої соціальної цінності, формування національної гідності у школярів, розвиток творчих здібностей особистості на основі партнерської суб'єкт-суб'єктної взаємодії та етичних цінностях.

Аналізуючи розвиток інноваційних процесів в українській освіті на цьому етапі, О. Попова виявляє проблеми, вирішення яких було спрямовано на підвищення ефективності навчання та виховання. Серед цих проблем:

- *гуманізація та демократизація освіти* (М. Вейт, О. Вишневський, В. Галузінський, О. Захаренко, В. Сухомлинський);
- *зміст освіти* (С. Гончаренко, Н. Нічкало);
- *пізнавальні інтереси та діяльність школярів* (А. Алексюк, С. Бондар, В. Буряк, В. Євдокимов, О. Киричук, Б. Коротяєв, П. Лебедев, В. Паламарчук, М. Палтишев, І. Підласий);
- *оптимізація навчально-виховного процесу* (Б. Дехтярьов, А. Зільбештейн, В. Максименко, І. Федоренко);
- *самостійна робота школярів* (В. Буряк, О. Савченко); *проблемне навчання* (В. Барабаш, І. Векслер, Н. Воскресенська, В. Коваленко, В. Корнєєв, В. Лозова, В. Марков, З. Стоницький, А. Фурман);
- *методи навчання та виховання* (В. Зябкін, В. Корнєєв, Л. Момот, В. Онищук, С. Петухов, В. Чижик);
- *невстигаючі учні* (В. Барабаш, Г. Лисенко, А. Подставкіна, І. Соболев, І. Стафєєв, Б. Школьник);
- *розвивальне навчання* (Ф. Боданський, О. Дусавицький, Г. Костюк, В. Рєпкін);
- *програмоване навчання* (В. Волинський, Д. Елькін, Н. Калюжна, Г. Кондратенко, Т. Козіна, Н. Литвиненко, Л. Лошакова, М. Маланюк);
- *педагогіка співробітництва* (В. Шаталов);
- *форми навчання* (С. Векслер, В. Вихрущ, К. Делікатний, Ю. Мальований, В. Римаренко);
- *історія шкільної освіти та порівняльна педагогіка* (О. Сухомлинська, Л. Пуховська);
- *управління школою* (В. Бондар, В. Маслов, В. Пikelьна);
- *передовий педагогічний досвід* (В. Зоц, В. Паламарчук).

Четвертий період розвитку інноваційно-педагогічної сфери в освіті України розпочався наприкінці 80-х років і триває донині.

Аналізуючи інноваційні трансформації сучасної української освіти, В. Кремень зазначає, що вони "окреслені трьома основними концепціями освіти: *традиційною, раціоналістичною та гуманістичною*". Вчений обґрунтовує сучасні концепції таким чином [1].

Традиційна концепція побудована на трьох постулатах: основній меті освіти (оволодіння базовими знаннями, уміннями і навичками); вивченні і засвоєнні академічних знань (на основі базових дисциплінах і найважливіших галузях знань); "морально-освітньому" постулаті (освіта неможлива без засвоєння певних цінностей моральності).

Раціоналістична концепція менше поширена у країні, оскільки вона спирається на знання, як "упорядковану сукупність об'єктивних фактів" та вирішує проблему методів навчання, які полягають у "створенні ефективної та всебічно розробленої технології із застосуванням комп'ютерної техніки, інформаційних систем, спрямованих на засвоєння певної освітньої програми".

Представники гуманістично спрямованої філософії освіти, яка набуває в Україні дедалі більшого поширення, на протигагу традиційникам і раціоналістам вбачають сенс освіти, її зміст як необхідну умову для особистісного самовираження, самоствердження людини, як можливість найбільш повно й адекватно відповідати природі людського "Я", тобто допомогати людині розбудити те, що в ній уже закладено (природні унікальні здібності, нахили), а не навчати її того, що придумано кимось раніше, апріорно. Такий філософський підхід відкриває найплідніший шлях до самореалізації особистого "Я".

Педагогі прихильники гуманістичної концепції, - за спостереженнями В. Кременя, - спираються на такі цінності, як співробітництво, рівність, довіра, взаємодопомога, толерантність, емпатичність, а не на протилежні - техно-

кратичні - цінності, які знаходять своє віддзеркалення у відносинах залежності, конкуренції, ієрархії влади і контролю над іншими .

Отже, здобутки української освіти ХХ ст. в інноваційно-педагогічній сфері відбувалися під впливом демократичних ідей зарубіжної школи, традицій вітчизняної педагогіки, значною мірою були детерміновані соціально-політичним життям[6,8].

Дослідження, проведені за останнє десятиріччя, у період соціокультурних змін та активізації інноваційного руху в практиці шкільної освіти засвідчують потребу оновлення навчально-виховного процесу відповідно до викликів часу, зміни стереотипів професійного мислення вчителя. Активізація інноваційного пошуку педагогів виявила необхідність змін і в системі управління освітою. Рушійною силою змін педагогічної практики на зламі ХХІ століття на пострадянському просторі (і в Україні, зокрема) виявилася ініціатива окремих учителів, педагогічних колективів, шкільної адміністрації [2]. Результати діяльності педагогів-новаторів можна охарактеризувати, як такі, що дали можливість:

- утвердити альтернативи у педагогічній практиці;
- змінити стереотипи мислення вчителя, адміністрації школи щодо мети їхньої професійної діяльності, а також управлінців щодо виявлення нових стратегій в освіті;
- розширити мережу інформаційних джерел;
- утвердити соціально-педагогічну роль ініціативи освітян.

Література

1. Кремень В. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – К.: Грамота, 2005. – 448с.
2. Ликов В. Єдність національного та загальнолюдського в спадщині Василя Сухомлинського // Освіта і управління. – 2000(2001). – Т.4, № 3-4. – С.145-152.
3. Лукашевич Н.П., Солодков В.Т. Социология образования: конспект лекций / под ред. Н.П.Лукашевича. – К.: МАУП, 1997. – 224с.
4. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ-ХХ ст.): Хрестоматія / Упоряд.: Л.Д.Березівська та ін. – К.: на-ук.світ, 2003. – 418с.
5. Маринчак С.Ю. Аналіз ефективності інноваційних підходів у системі вузівського навчання: Автореф. дис. ... канд.пед.наук. – К., 1995. – 25с.
6. Пикельная В.С. Теоретические основы управления (школоведческий аспект): Метод.пособие. – М.: Высшая школа, 1990. – 175с.
7. Попова О.В. Розвиток інноваційних процесів у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах України в 20 ст. Автореф. дис.... Док-ра пед.наук: 13.00.04 / Харк.держ.пед.ун-т. – Х., 2001. – 39с.
8. Сисоєва С.О., Соколова І.В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 308с.
9. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К.: А.П.Н., 2003. – 68с.
10. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором. – К.: Рад.школа, 1988. – 284с.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Яланська С.П. (Полтава)

Інтеграція України до світового співтовариства ставить нові вимоги до формування й розвитку творчої особистості, що є необхідною умовою досягнення успіху на цьому шляху. Сьогодення вимагає перебудови, що стосується не лише методів і форм роботи, але й самого змісту викладання в сучасному